

tológie završuje česká filozofia, ktorá nadväzuje niť, pretrhnutú pri Komenskom, ukázkami z filozofickej tvorby českého osvietenstva a ďalších období. V tejto časti sa stretávame len s dvoma výraznými filozofickými postavami, s logikom európskeho mena Bernardom Bolzanom (*Vedoslovie, O najlepšom štáte*) a s hegelianom Augustínom Smetanom (*Význam súčasného veku, Vznik a zánik ducha*). České osvietenstvo je tu zastúpené ukážkou z protimnišského pamfletu Ignáca Borna, *Najnovší prírodopis mnišstva* a oveľa významnejšími výňatkami z diel známeho fyziológa, lekára a prírodovedca Jiřího Procházku (*Úvaha o funkciách nervovej sústavy, Pokus o empirické podanie prírodného zákona polarity*), v ktorého „ideovom vývoji sa zrkadlí rozporný vývoj buržoáznej prírodovedy na prelome 18. a 19. storočia, pohyb od osvietenско-mechanistického poňatia prírody k romantickým koncepciám, v ktorých sa často pod nánosom fantázie skrýva nielen myšlienka prírodnej svojbytnosti a vývoja, ale aj myšlienka dialektiky celku a častí a myšlienka vesmírneho pohybu večne sa obnovujúcich polaritných protikladov“ (str. 352).

Prírodovedcom — fyziológom bol aj Ján Evangelista Purkyně (*Listy zo zápisníka mŕtveho prírodopisca, Akademia* a iné), filozoficky panteista stojaci pod vplyvom natúr filozofa Schellinga.

Postavou, ktorá je obdobná postavám z

obdobia nášho národného obrodenia, je v dejinách českej filozofie František Palacký, „historik, tvorca pokrokovej filozofie českých dejín, organizátor národného života a politik“ (str. 413). Svoju filozofiu dejín českého národa — cesta k slobode a demokracii — podal v *Dejinách českého národa v Čechách a na Morave*, ktorých úvodné state sú uverejnené v *Antológii* popri výbere z filozofických štúdií *Krasovoda*. Zväzok sa končí ukázkami z diel českých radikálnych demokratov Emanuela Arnolda (*Vzťah pracujúceho ľudu k boháčom a iné*), Karla Sabinu (*Vyznanie novej viery, Demokratická literatúra a iné*) a Jozefa Friča (*List A. I. Gercenovi, Rozjímanie dopredu a dozadu a iné*).

Prvý zväzok *Antológie dejín československej filozofie* je takto ozaj plastickou ukážkou filozofického myslenia našich národov do prvej polovice 19. storočia a čitateľ tu nájde všetko najlepšie, čo sa v tejto oblasti do tých čias u nás vytvorilo. Je zároveň dokumentom pokrokového filozofického úsilia našich národov v minulosti, ich filozofického vývinu k materializmu. Vedeckí redaktori publikácie (R. Kalivoda, J. Zúmr, E. Várossová) napísali k jednotlivým častiam obsiahle štúdie a taktiež ukážky z každého autora dokreslili jeho krátkou charakteristikou, resp. charakteristikou každého jeho diela.

T. Münz

PRÍSPEVOK K ROZPRACOVANIU KATEGÓRIE DIALEKTICKÉHO VEDECKÉHO ZÁKONA*

Rozbor filozofických pojmov, ich upresňovanie a rozvíjanie patrí medzi najnáročnejšie stránky filozofickej práce. Autor Václav Černík sa podujal skúmať, osvetliť a rozviesť veľmi závažný — nielen z hľadiska teoretického, ale i v zmysle praktického dosahu — a pomerne málo rozpracovaný pojem marxistickej filozofie, pojem dialektického zákona. Vo vcelku ús-

pešnom splnení tohto zámeru spočíva hlavný význam práce.

Publikácia je však prínosom aj pre riešenie mnohých iných problémov a pojmov dialektického materializmu. To súvisí so

* Václav Černík, *Dialektický vedecký zákon*, Vydavateľstvo politickej literatúry, Bratislava 1964, strán 326.

zvoleným prístupom k otázke. Autor si zvolil dnes už mnohými marxistickými filozofmi akceptovaný prístup k analýze filozofických kategórií. Uvedomuje si, že pochopiť, konkrétne vyjadriť, definovať hociktorú filozofickú kategóriu znamená predovšetkým vymedziť jej vzťahy k iným kategóriám. V. Černík pritom zároveň vidí aj ťažkosti uvedeného prístupu. „Úplne postihnúť zákon by znamenalo vyjadriť ho vo vzťahu ku všetkým ostatným kategóriám“ (str. 10). Azda by sa žiadalo tento prístup v úvode celkove systematicky odôvodniť a rozvíeť. To by autorovi umožnilo, aby si zreteľnejšie uvedomil možnosti (klady a obmedzenia) tohto prístupu, a tým presnejšie ho uplatnil v konkrétnom rozbere pojmu zákona.

Dodržiavajúc zvolený prístup, charakterizuje autor dialektický zákon z hľadiska vnútorného protirečenia, vzťahu javu a podstaty, vnútornej nevyhnutnosti, možnosti a skutočnosti. Tým sa končí prvá základná časť práce, v ktorej V. Černík rozoberá „objektívny obsah dialektického vedeckého zákona“ a prechádza k druhej časti, v ktorej skúma „jeho logickú formu a praktické využitie“. Táto druhá časť má kapitoly: *Dialektické protirečenie — zákon vedeckého myslenia; Jednota abstraktného a konkrétneho; Jednota logického a historického; Jednota teórie a praxe*. Hlavnou myšlienkou, ktorá sa vinie celou prácou, je „zblíženie“ kategórie zákona s kategóriou dialektického protirečenia. V dialektickom protirečení správne autor vidí jednotiacu zložku všetkých kategórií marxistickej filozofie.

Je úplne pochopiteľné, že vystihnúť kategóriu zákona v takejto šírke je veľmi náročná úloha. Uvedený prístup totiž predpokladá nielen celkovú znalosť pomerne veľkého počtu iných kategórií, ale predovšetkým hlbokú analýzu špecifika ich vzájomných vzťahov, ktoré determinuje spôsob a postup ich výkladu. Nazdávame sa, že riešenie úlohy v takej šírke prekračuje možnosti jednotlivca a že sa jej obťažnosť prejavila aj v práci V. Černíka. Autor sa

síce o vyjadrenie organickej spätosti kategórií snaží, problém je však zrejme širší, je to otázka celého systému filozofických pojmov, v ktorom by pojem zákona vystupoval ako jeho zvláštny člen s celkom určitým postavením v jeho štruktúre. Bez toho nemožno dostatočne zdôvodniť, prečo sa pojem zákona vyjadruje predovšetkým uvedenými kategóriami a práve v uvedenom poradí, a nie inými, v inom poradí, prečo sa napr. pri analýze vedeckého zákona vypúšťa ako osobitný problém kategória všeobecného a jednotlivého, prípadne slobody a nevyhnutnosti, kvantity a kvality, vnútorného a vonkajšieho a pod. Václav Černík pomerne zoširoka rozoberá jednotlivé kategórie, ukazuje ich historický vývoj, preddialektické, metafyzické, dialektické, idealistické a materialistické ponímanie tak, že väčšina kapitol by bez väčších úprav mohla byť samostatnými štúdiami. Pri takom kompletnom širokom výklade každej kategórie sa do istej miery stráca, dostáva do úzadia to špecifické, čím práve daná kategória konkretizuje pojem vedeckého zákona, čím ho začleňuje do systému.

Problematické je rozdelenie práce na dve spomínané časti podľa „objektívneho obsahu dialektického vedeckého zákona“ a „jeho logickej formy“. Pravda, každá práca musí byť z nejakého hľadiska začlenená, avšak pochopiť, skúmať objektívny obsah dialektického vedeckého zákona (a aj iných kategórií) bez pochopenia, ovládnutia logickej formy, v ktorej tento obsah jedine môžeme myslieť, sa nedá. Tento rozpor núti autora kombinovať otázky objektívneho obsahu zákona a jeho logické formy v oboch častiach tak, že uvedené rozdelenie stráca zmysel. Navyiac toto členenie determinuje do istej miery stanovenie poradia jednotlivých kapitol, čo vplýva na zreteľnosť výkladu, postup problémov. Tak sa napr. až v šiestej kapitole (z celkového počtu deväť kapitol) rozoberá dialektické protirečenie ako zákon myslenia v rozvinutejšej podobe, hoci sa dialektický zákon definuje pomocou dia-

lektického protirečenia už na začiatku práce ihneď za úvodnou kapitolou. Pritom pochopenie dialektického protirečenia ako zákona myslenia, jeho ovládnutie je predpokladom pochopenia dialektického zákona ako „formy pohybu vnútorného protirečenia“, ako aj vzťahu podstaty a formy javu, vnútornej nevyhnutnosti a náhodnosti, možnosti a skutočnosti, ako to vyplýva z celkového prístupu samého autora.

V snahe obsahovo jasnejšie rozlíšiť Heglovo a marxistické ponímanie niektorých filozofických problémov sa autor na niekoľkých miestach dopúšťa istých nezrovnalostí v hodnotení Heglovho chápania otázok. Napríklad na str. 132 píše: „S *náznačkom* nového chápania nevyhnutnosti a náhodnosti vystúpil svojho času Hegel,“ hoci na nasledujúcej 133 strane čítame: „U Hegla sa *jasne* prejavuje nový dialektický prístup k riešeniu otázky nevyhnutnosti a náhodnosti“ (podčiarkol J. C.). Keď potom V. Černík definuje náhodu (str. 138), používa takmer tie isté výrazy, tie isté myšlienky, ktoré spomína pri Heglovom chápaní náhody.

V súvislosti s rozborom jednotlivých problémov sa autor kriticky vyslovuje proti buržoáznej filozofii, proti rôznym formám idealizmu a metafyziky v minulosti i v súčasnom období. Tým orientuje prácu nielen všeobecne metodologicky, ale najmä v boji proti súčasnej nepriateľskej ideológii. Žiadalo by sa však, aby ešte viacej zamerlal pozornosť na sporné a prediskutované otázky v samej marxistickej filozofii, aby niektoré problémy zreteľnejšie postavil ako otvorené, tak ako na to v predslove upozorňuje. A to okrem iných dôvodov aj preto, že kniha je určená aj pre prírodovedcov, najmä fyzikov, z ktorých len niektorí majú možnosť sledovať diskutabilné otázky vo filozofii.

Práca V. Černíka spočíva na hlbokej znalosti myšlienok Marxovho *Kapitálu*. Príklady, ktoré autor volí, nech už z politickej ekonómie kapitalizmu, alebo z prírodných vied (fyziky), sú premyslené,

nie sú vonkajším spôsobom pripojené k všeobecným tézám knihy, ale sú ich organickým spojivom. Aj v tomto ohľade treba prácu hodnotiť veľmi kladne.

Z obsahu jednotlivých kapitol stručne uvádzame:

V prvej (úvodnej) kapitole autor rozlišuje pojmy „zákon“ a „zákonitosť“, správne poukazuje na nedostatok takých charakteristík zákona, ktoré síce zdôrazňujú jednotu jednotlivých momentov zákona, avšak neukazujú, v čom táto jednota spočíva. Podstatou zákona je — ako píše V. Černík — dialektické protirečenie. Vychádzajúc z práce V. Filkorna, rozlišuje autor štyri základné typy zákonov: klasifikačný, vzťahový, kauzálny a dialektický, pričom ich postupne charakterizuje a analyzuje ich vlastnosti. Táto kapitola predstavuje akési predbežné nastolenie otázok podrobne rozoberaných v ďalších kapitolách.

Druhou kapitolou sa prechádza do „jadra“ problému. Autor už na prvých stranách kapitoly podáva definíciu dialektického zákona: „Dialektický zákon je forma pohybu vnútorného protirečenia v podstate vecí: je to forma vzájomného pohybu medzi rozdielnymi (protikladnými) stránkami tej istej podstaty, respektíve forma vzájomného pohybu medzi protikladnými stránkami toho istého procesu“ (str. 43). Tento nástup navodzuje do istej miery deduktívny postup a základná, východisková kapitola ovplyvňuje aj ďalšie kapitoly. A práve tu by sa žiadalo *odôvodnenie* „zblíženia“ zákona s dialektickým protirečením ako historickej a logickej nutnosti. Celkove táto kapitola trpí odtrhnutosťou od problematiky rozvíjanej v šiestej kapitole.

V tretej kapitole rozoberá autor otázku podstaty a formy javu v dialektickom a preddialektickom poňatí zákona. Zaujímavým je tu najmä § 3, v ktorom analyzuje problém zdania, a § 4 o modifikáciách zákona a metamorfózach javových foriem.

Štvrtá kapitola je venovaná problému kauzality a náhodnosti. Autor rozlišuje

kauzálny súvis „v jeho zvyčajnom“ a dialektickom chápaní. Rozdiel vidí najmä v tom, že v dialekticky chápanom príčinnom vzťahu sa za základ zmeny považuje vnútorné dialektické protirečenie, zatiaľ čo vonkajší faktor (zabsolútnený v mechanistickom determinizme) je podmienkou zmeny. Účinok vzniká skrížením vnútorného a vonkajšieho. Na tom základe sa snaží riešiť problém časovej relácie príčiny a účinku, nekonečnosti kauzálneho radu. Zaujímavý je tu paragraf o jednote dynamičnosti a štatičnosti (ktorú poníma ako vyplývajúcu z dialektiky nevyhnutnosti a náhodnosti), aj keď sa v ňom nejednoznačne hodnotí ich vzťah a povaha. Nie je napr. dosť jasne precizované, či sa považuje dynamický zákon za zvláštny, abstraktný prípad, protipól, ktorý jestvuje v skutočnosti iba v jednote so štatistickým v dialektickom zákone (napr. str. 149), alebo či sú to objektívne jestvujúce, samostatné „dve zvláštne formy objektívneho dialektického zákona“ (str. 151).

Piata kapitola prekračuje tradičný rámec najmä v časti o zákone ako tendencii a o probléme predeterminovanosti z hľadiska kategórií možnosti a skutočnosti.

Za najzaujímavejšie spracovanú možno považovať šiestu kapitolu, v ktorej analyzuje dialektické protirečenie ako zákon vedeckého myslenia. Vzťah dialektického protirečenia a formálnologického zákona neprotirečenia hodnotí na širšom pozadí vzťahu formálnej a dialektickej logiky. Existenciu týchto dvoch logík vyvodzuje z „dvojakého charakteru“ podstaty: „Pretože je podstata vnútorná *totožnosť* predmetov, riadi sa naše myslenie formálnologickými zákonmi totožnosti a neprotirečenia... No pretože je podstata *konkrétne*,

vnútorne protikladná jednota predmetov, riadi sa naše myslenie súčasne zložitejšou myšlienkovou zákonitosťou, v ktorej sú formálnologické zákony zahrnuté len ako podriadené všeobecné momenty“ (str. 190, podčiarkol V. Černík). Znova vystupuje už spomínaný problém, tu v podobe chápania zásad formálnej logiky ako abstraktného prípadu dialektickej logiky a ich objektívne jestvujúceho základu.

V nasledujúcich dvoch kapitolách skúma autor vedecký zákon z hľadiska kategórií abstraktného a konkrétneho, logického a historického. Celú prácu potom uzatvára kapitola o jednote teórie a praxe. Tento problém by si azda žiadal širšie rozvedenie. Kapitola, v ktorej sa pomerne viacej hovorí aj o problematike politickej ekonomie socializmu, je v porovnaní s inými rozpracovaná menej hlboko. Nátiska sa otázka, či by si práve problém praxe, praktického využitia zákonov nezaslúžil spracovanie v samostatnej časti práce.

Celá kniha je napísaná hutným štýlom, jej prehľadnosť zvyšujú stručné závery na konci každej kapitoly.

Nie je možné sa vysloviť o väčšine otázok obsiahnutých v knihe V. Černíka. Avšak už i na základe tých niekoľkých otázok, ktoré sa v nej riešia a nami spomínajú, možno tvrdiť, že je prínosom pri skúmaní pojmu vedeckého zákona. Okrem mnohých nových pohľadov obsahuje podnetné i diskutabilné názory, ale aj v tom sú jej klady. Nemožno pochybovať, že splní úlohu, ktorú si vytýčil autor, že sa stane pomocou pre vedeckých i pedagogických pracovníkov pri štúdiu marxistickej filozofie, a preto jej vydanie možno len uvítať.

J. Coufal

JAK POPULARIZOVAT FILOZOFIU?

S popularizací filozofie jsou spjaté značné problémy, zvláště pak, snažíme-li se o ni mezi dospívající mládeží. Vyplývá to nejen ze značné abstraktního charakteru

filozofie samé, ale i z malých životních zkušeností mladých lidí, které nevytvářejí dosud vhodnou půdu pro hlubší promýšlení náročných světónázorových otáz-